

MEDIJI I BUDUĆNOST: PAMETNI GRADOVI, LJUDI I ZAJEDNICE

711.45:[004.78:004.35

316.774:316.32

316.776:004

COBISS.SR-ID 120109065

Apstrakt

Tekst preispituje aktuelne/dominantne projekcije čoveka i ljudskih zajednica, prevashodno sa stanovišta medijske kulture, uz fokus na tzv. „pametne gradove“, kao i na ulogu veštačke inteligencije i interneta stvari u kreiranju budućnosti. Uporište za istraživanje je interdisciplinarnog karaktera i oslanja se na filozofiju medija kao polazišnu disciplinu, što podrazumeva da je istraživanje problemski, odnosno kritički orijentisano prema onim koncepcijama budućnosti koje su trenutno aktuelne. Pritom, referira na teze o tehnološkom napretku i društveno-ekonomskim promenama koje će on, eventualno, izazvati u bliskoj budućnosti, posmatrano, uglavnom, na temelju strategija delovanja Svetskog ekonomskog foruma, načelno izloženih u publikaciji Četvrta industrijska revolucija.

Ključne reči

zajednica, pametni gradovi, veštačka inteligencija, internet stvari, filozofija medija

Jedna od nekoliko pozadinskih pretpostavki koje su poslužile za skiciranje naslovne teme rada jeste ta da savremeni mediji, posredujući i oblikujući sadašnjost u okvirima tehnički medijatizovanog sveta, u izvesnom smislu, anticipiraju budućnost – kako pojedinaca, tako i zajednica, komponovanih od različitih kultura, entiteta i individualnosti. Polazište za našu analizu, u skraćenom izdanju, potražićemo u pojmovnoj sintagmi „pametni gradovi“ (*smart cities*), čije elemente već uveliko susrećemo u svakodnevnom životu.

¹ vuksanovic.divna@gmail.com

Besciljno šetajući delom Novog Beograda, poput Benjaminovog (Benjamin) *flaneur*-a, ili snimatelja zvuka iz Vendersovog (Wenders) filma „Lisabonska priča” („Lisbon Story”), mogu se, nezavisno jedna od druge, opaziti pojave koje su ilustrativne za našu polaznu hipotezu o pametnim gradovima kao zajednicama stvari. Prvo, ono što se u svako doba može čuti gotovo na svakih stotinak metara, obeleženih pešačkim prelazima, duž relativno praznih bulevara, jeste artificalni metalizirani glas koji u pravilnim vremenskim razmacima, odzvanja s porukom: „Pritisnite taster ukoliko želite da pređete ulicu”, i to nezavisno od prisustva/odsustva građana na prelazima. Drugo, u istom kvartu, duž ulica koje su obeležene bilbordima s najrazličitijim političkim ili potrošačkim porukama, može se naići na betonske stubiće na kojima je crvenim slovima ispisano: „Bilbordi su pod stalnim video-nadzorom”, što znači da se prolaznici (ljudi) informišu o tome da mediji, zapravo, nadgledaju jedni druge.

Iz navedenih primera, neupućeni šetač, u prvom slučaju, može zaključiti da su semafori uzajamno povezani, iščekujući dolazak pešaka, odnosno ljudi, a potom, na osnovu drugog primera, da su bilbordi i video-nadzor takođe u relaciji i da funkcionišu nezavisno od ljudske vrste. U pitanju su, dakle, interaktivne poruke koje ukazuju na moguću budućnost gradova i ljudi u simbiozi sa „pametnim“ stvarima. Ali, da li je ovde reč samo o novim vezama koje se uspostavljaju između ljudi i stvari, a posredstvom medija i/ili veštačke inteligencije, ili pak o nečemu drugom?

U svrhu demistifikovanja jedne nove vrste urbane mitologije ili vizije budućnosti koja se tiče pametnih gradova, anticipiranih još 70-ih godina prošlog veka,² navešćemo ovde šta se načelno pod tim podrazumeva, kako bismo razvili našu argumentaciju. „Pametnan grad je tehnološki opremljeno urbano područje koje koristi različite metode i tehnologije za prikupljanje podataka i koristi ih za poboljšanje kvaliteta života stanovnika grada.” („Sistem pametnih gradova”, u: Elektrovat) Prikupljanje podataka je, uistinu, jedan od osnovnih ciljeva nastanka tzv. pametnih gradova, pošto se danas, kako se obično misli, sve može ne samo kvantifikovati, nego i svesti na podatke koji su tržišno razmenljivi i profitabilni. Nereflektovana pretpostavka je, nadalje, da će ta i takva

2 Ideja pametnih gradova nastala je, kako izgleda, 1970. godine, kada je Los Anđeles lansirao prvi urbani *big data* projekt pod nazivom *Analiza klastera Los Anđelesa*. Prvi pametni grad, veruje se, bio je upravo Amsterdam, virtualni digitalni grad iz 1994. Potom su, povodom pametnih gradova, sredinom 2000-ih, IBM i Cisco pokrenuli zasebne inicijative. Godine 2011, u Barseloni je održan inauguracijski Svetski kongres Smart City Expo, koji je postao godišnji događaj što prikazuje razvoj pametnih gradova. Vid. „History of smart cities: Timeline” (2020) u: *GlobalData Thematic Research*, dostupno na: <https://www.verdict.co.uk/smart-cities-timeline/> [Pristupljeno: 07.09. 2022].

razmena bitno uticati na poboljšanje kvaliteta života stanovnikâ pametnih urbanih celina. Inteligibilnost gradova praktično se realizuje posredstvom sistema komunikacionih mreža koje bi valjalo da u potpunosti pokriju život u gradovima: „Da bi javnosti pružili ‘povezana’ rešenja, pametni gradovi koriste kombinaciju softvera, korisničkih interfejsa i komunikacionih mreža, kao i internet stvari (IoT). IoT je najznačajniji od njih. Internet stvari (IoT) odnosi se na fizičke stvari (ili grupe takvih objekata) koje imaju senzore, procesorske mogućnosti, softver i druge tehnologije, koje se povezuju i razmenjuju podatke sa drugim uređajima i sistemima preko Interneta ili drugih komunikacionih mreža.” („Sistem pametnih gradova” u: Elektrovat)

Ideja pametnih gradova danas je naročito dobro prihvaćena u krugu lidera (političkih, finansijskih, kreativnih) koje okuplja Svetski ekonomski forum u Davosu. Klaus Šwab (Schwab), osnivač i predsednik ovog foruma, četrdesetak godina unatrag, u središtu je globalnih događanja, uveren da smo na početku revolucije koja iz temelja menja modalitete našeg života, odnosno način kako radimo, živimo i odnosimo se jedni prema drugima, kao i nas same, što detaljno opisuje u knjizi *Četvrta industrijska revolucija* (Schwab 2016). Pomenuta „revolucija” određena je kao radikalni raskid sa starom običajnošću i jedini kontinuitet koji se održava u odnosu na prethodnu (digitalnu) paradigmu koja je, slično, tehnološke prirode. Otuda je i sinonim za ovakvu promenu globalnog referentnog sistema življenja lapidarno nazvan „veliki reset” (Schwab and Malleret 2020) što je ujedno i oznaka za agendu Forumu, koju bi, na globalnom nivou, trebalo sprovesti najkasnije do 2030. godine.

Apostrofirana ideja zasnovana je, načelno, na dve osnovne pretpostavke – na manipulisanju velikim podacima (*big data*) i njihovom integrisanju u globalne eko-sisteme umreženih megalopolisa. (AI-generated Future Cities by Manas Bhatia, u: *Amazing Architecture*) Ona, istovremeno, podrazumeva i sveprisutne mobilne superračunare, masovnu upotrebu veštačke inteligencije i robota, „pametne“ tehničke vlade i upravu, inteligentni saobraćaj i samohodne automobile, kao i korišćenje novih materijala, kripto-valuta, i to u istim takvim gradovima (*crypto cities*), neuro-tehnološka poboljšanja mozga i genetski inženjering, itd. Ukratko, promene koje se predviđaju i takoreći istovremeno implementiraju, treba da obuhvate ekonomske, društvene, finansijske, kulturalne, etičke, antropološke i, pre svega, tehnološke transformacije, koje su u osnovi svih ovih integrisanih procesa.

S obzirom na to da je reč o korenitim promenama koje treba da revolucionišu čitavu dosadašnju paradigmu mišljenja, ponašanja, odnosno ukupne životne prakse čovečanstva, valja naglasti da je planirano da se one sprovedu „odozgo”,

što, ujedno, ocrtava i granice tih promena; iako se čini da su one totalne, te promene, u stvari, ne zahvataju jednako sve klase i slojeve svetskog stanovništva. Drugim rečima, ono što se predstavlja kao nužno, vredi za većinu, dok manjinski sloj uticajnih i bogatih, nekritički kreira takve pretpostavke, te neupitno strateški planira razvoj čitavog čovečanstva, delujućih iz finansijskih i političkih centara moći; inauguratora ovih promena, koji, naravno, diskretno sebe izostavljaju iz navedenih transformativnih procesa, pošto predstavljaju malobrojni, ali privilegovani deo čovečanstva, osmišljavajući i upravljajući navedenim procesima, zapravo, siluju stvarnost, prevodeći je, po našem mišljenju, u klasično ropstvo. Otuda nije čudo što se u poslednje vreme u naučnim publikacijama sve češće sreću izrazi kao što su „težno-totalitarizam”,³ „digitalni fašizam”,⁴ i sl. kao znak raskrinkavanja i osude ovakvih intencija i nasilničkih tendencija, kao i pokušaja prevrednovanja svih „vrednosti“, odnosno izmene sveta po uzoru na poznate distopijske narative Orvela (Orwell), Hakslija (Huxley) i drugih.

Možda je najsveobuhvatniju analizu ovih procesa i procedura – izvedenu do sada – dala Šošana Zubof (Zuboff) u knjizi o nadzornom kapitalizmu (Zuboff 2021). Reč je, očito, o pokušaju spasavanja posustalog neoliberalnog kapitalizma (koji je, kako je poznato, zahvatila globalna finansijska kriza još 2008. godine), uz selektivno uvođenje pojedinih elemenata socijalizma (recimo, ideje ukidanja privatnog vlasništva, tj. eksproprijacije imovine siromašnih, u zamenu za neki vid socijalne sigurnosti – inovativne socijalne politike), za koji bi bile zadužene države, distribuirajući najpre siromašnima i nezaposlenima, ili pak nekim posebnim grupama – kao što su, recimo, slobodni umetnici, pa potom čitavom stanovništvu, tzv. univerzalni osnovni dohodak / *UBI – universal basic income*, u vidu socijalne pomoći, ukoliko su kooperativni, odnosno u dovoljnoj meri

3 “Is technological progress bad for human autonomy? That’s the question posed by Shoshana Zuboff in ‘The Age of Surveillance Capitalism,’ a book that recounts the ways in which corporations and governments are using technology to influence our behavior. Zuboff is just the latest to chime in on ‘totalitarian technology’ (or ‘total tech’), a term that describes devices and algorithms by which individuals forfeit their privacy and autonomy for the benefit of either themselves or some third party.” Neil Howe (2019) “The Rise Of Totalitarian Technology”. Forbes, dostupno na: <https://www.forbes.com/sites/neilhowe/2019/03/06/the-rise-of-totalitarian-technology/>, [Pristupljeno: 09.09. 2022].

4 Pod digitalnim fašizmom ponegde se misli na distribuisanje i širenje fašističkih sadržaja putem savremenih medija, s akcentom na internetu i društvenim mrežama (Christian Fuchs /2022/ *Digital Fascism: Media, Communication and Society*, Volume Four, Routledge), dok se, u načelu, sintagme poput *tehnološki totalitarizam* i *digitalni fašizam* u savremenoj literaturi o medijima koriste da markiraju aktuelne procese „nadziranja i kažnjavanja“ (replika na Fukoa /Foucault/), odnosno prelazak sa disciplinarnog društva na društvo kontrole. Upor. Dirk Helbing, “Digital Fascism Rising? Can we still stop a world of technological totalitarianism?” (2017) u: *The Globalist: Rethinking globalization*, dostupno na: <https://www.theglobalist.com/fascism-big-data-artificial-intelligence-surveillance-democracy/>, [Pristupljeno: 09.09. 2022].

poslušni). Na ovo se, svakako, nadovezuje i implementiranje sistema socijalnih karti (popisi i upravljanje celokupnom imovinom građana) i tzv. socijalnih kredita, tj. bodovanja od strane državnog aparata, posredstvom upotrebe najnovije nadzorne tehnologije, što je već ostvareno u pojedinim delovima Kine, na primer. Navedeni novi instrumenti društvenog delovanja neposredna su posledica anticipiranog, kao i realnog sloma globalnog finansijskog sistema.

Kako bi život trebalo da izgleda u pametnim gradovima? Najpre, projekcije gradova budućnosti u korelaciji su sa pretpostavljenim životnim stilovima onih zajednica ili pojedinaca koji će naseljavati te gradove. No, osim tehničko-tehnoloških pretpostavki na kojima se uglavnom zasnivaju sadašnje projekcije pametnih gradova, kao unapred propisanih načina ponašanja, postavlja se pitanje kako će te zajednice uistinu izgledati i ko će ih činiti? U knjizi *Grad u istoriji* (Mamford 2001) uopšteno se tvrdi da su gradovi i građani u nekakvom dijalektičkom odnosu posredovanja – što znači i sukobe i pomirenje suprotnosti – i da ne treba smetnuti s uma da građani čine suštinu grada. Ali, šta ako ljudi ne čine jezgro gradova?

Osnovu za ovakvo pitanje našli smo kod P. Virilioa (Virilio) u knjizi *Informatička bomba* (Virilio 2000), gde se naslućuje nešto sasvim drugo. Naime, po njegovom mišljenju, budućnost će jednako pripadati ljudima, kao i drugim izvedenim vrstama, koje su humanoidnog porekla. Virilio je, pritom, mislio, osim na ljude, i na kiborge (nastale upotpunjenjem ljudske vrste mašinama), klonove (ljudske genetske replike), kao i nemani, nastale ukrštanjem humanoidnih bića sa genetskim materijalom koji je životinjskog porekla. Ovoj klasifikaciji dodali bismo još i relativno samostalne entitete kao što su veštačka inteligencija (algoritmi) i roboti. Uz to, veoma je zanimljiva funkcija koja se pojedinim „vrstama” pripisuje kada je reč o pametnim gradovima. Recimo, uz pretpostavku da su tradicionalni gradovi najčešće određivani kao suprotnost „prirodi”, nove gradove valja integrisati sa prirodnim okruženjem, a u tu svrhu treba da posluže kiborzi („Cyborgs, Sewers, and the Sensing City” u *The Nature of Cities* 2017).

Predloženu projekciju i razvrstavanje danas valja preispitati s obzirom na položaj i ulogu čoveka u budućoj zajednici, odnosno u tzv. pametnim gradovima. Ali ni čovek, kao vrsta, navodno neće biti isti. Participirajući, pre svega, u zajednici (inteligibilnih) stvari, ali i u simbiozi sa drugim vrstama, on treba da transformiše i prilagodi svoju „prirodu” pametnim gradovima, odnosno njihovim tehničkim, kao i ostalim zahtevima. Povrh toga, stanovnik grada treba da se adaptira kako na drukčiju kulturu življenja, tako i – biološki gledano – na posve različito okruženje, kao i na očekivanja i zahteve koje ono postavlja. Tu se, pritom, misli, primera radi, na način ishrane (genetski modifikovane

biljke i životinje), klimatske promene, i sl. (Schwab 2016) Takođe, novi čovek već sada ima priliku da i sebe genetski modifikuje, tj. da putem bio-inženjeringa izmeni strukturu svoje DNK, kako bi izbegao nasledne bolesti, poput karcinoma, na primer (Schwab 2016).

Prema rečima Klauša Švaba, budućnost je već tu, i mi treba da se za nju pripremimo. To ukratko znači da valja da se prilagodimo „novom sistemu“ življenja i vrednosti koji nas iz osnove menja (tzv. „nova normalnost“). Naravno da na te, Agendom predviđene, sistemske promene većina – ako se izuzmu elite kojima se autor uistinu obraća – odnosno, običan čovek, kako se veruje, nema nikakvog uticaja, ili je on zanemarljiv. Čovek je, zapravo, još u prethodnom periodu, bio sistemski prepariran za drastične izmene svog bića, obitavajući, zahvaljujući izuzetno snažnom uticaju savremenih medija, u tzv. masovnom društvu (*mass society*), koje je, u stvari, kako tvrdi Ljubiša Bojić, „bolesno društvo“. U temelju obolelog društva su, prema njegovim rečima, pojave kao što su: anomija, otuđenje, narcizam i zavisnost, tj. „vrednosti“ koje zamenjuju ranije profesionalne i lične ciljeve pojedinca, pošto se oni danas, unutar vladajuće tehno-paradigme, čine nedostižnim (Bojić 2022: 149).

Nadalje, reflektujući u duhu transhumanizma, sadašnji/budući čovek, kako tvrdi Klaus Švab, zamišljen je kao „fuzija“ fizičkih, digitalnih i bioloških „sfera“ življenja. Ovde je reč, zaista, o bezostatnoj integraciji pobrojanih komponenti u pojam i praksu novog čoveka (kao vrste), što će omogućiti nove tehnologije (Schwab 2022). Taj proces je, kako se čini, već uveliko započet, i u skladu je sa društveno-ekonomskim izmenama koje su formirale potpuno drukčiji referentni okvir – tzv. digitalni kapitalizam, koji služi kao uvod u anticipiranu Četvrtu industrijsku revoluciju.

Uočena tendencija detaljno je opisana u studiji Danijela Šilera (Schiller) o digitalnom kapitalizmu, gde je apostrofirani internet, kao nosilac tranzicije koji je od primarno vladinog, vojnog i obrazovnog alata prerastao u krucijalni instrument što je postojeću društveno-ekonomsku stvarnost i tržišnu logiku neoliberalizma „preveo“ u kibernetički prostor za delovanje u svim prethodno pobrojanim oblastima, a posebno u obrazovanju (Schiller 1999). Digitalni kapitalizam, po njegovom uverenju, nastao je zahvaljujući mrežnom i kibernetičkom prostoru stvorenom prema zamislima pomenutih vladinih agencija, vojnih ustanova i obrazovnih institucija (*Facebook* je, primera radi, isprva bio namenjen univerzitetu, tj. studentima), da bi tokom vremena sve veći broj mreža počeo da služi korporacijama (i njihovim korisnicima). Pod uticajem tržišne logike, internet je započeo političko-ekonomsku metamorfozu postojećeg sistema, stremeći prema onome što se naziva „digitalni kapitalizam“ (Schiller 1999).

Dakle, (vrli) novi svet trebalo bi da čine izmenjeni, novi čovek, koji uglavnom obitava u pametnim gradovima, s jedne, i revolucionisana kapitalistička paradigma, s druge strane, a koju omogućava ekspanzivni tehnološki razvoj. No, s tim u vezi, pojavljuje se još jedna pretpostavka, koja neretko ostaje u senci najavljenih transformacija. Ona se tiče nečeg vrlo značajnog, a to je broj ljudi koji će svedočiti o ovim dešavanjima i u njima učestvovati, i to, najčešće, ne kao subjekti (mišljenja i delovanja), nego kao tzv. „ljudski kapital“. Jer, finansijeri, projektanti i „dizajneri“ svih ovih događanja, svoje ambicije i tehničke utopije usmerili su, prevashodno, ne prema sebi, već ka čovečanstvu, koje se, uistinu, ni o čemu važnom, za vlastiti život u budućnosti, ne pita.

Rečeno potvrđuje, ilustracije radi, slogan 52. BITEF-a, realizovanog u Beogradu 2018. godine. Pustoš gradova/scena, zamišljenih bez ljudi, u pojedinim predstavama neposredno je povezana sa temom smrti, kao u slučaju teatarske instalacije *Zaostavština, komad bez ljudi*, (Program 52. BITEF-a 2018)⁵ reditelja Štefana Kegija (Kaegi), jednog od članova kolektiva Rimini Protokol, a u produkciji pozorišta Vidi iz Lozane. Nadalje, koncept odsustva (*Konferencija odsutnih / Conference of the Absent*) (Haug / Kaegi / Wetzel, u: Rimini Protokoll 2022) ljudi, gradova, supstancije, *sub-jectum*-a, kao takvog, umesto prisustva uživo na događaju, kolektiv Rimini Protokol produbljuje i inscenacijom što podrazumeva delimično režirani i napola dokumentaristički pristup ljudima i gradovima koji su fizički odvojeni jedni od drugih, a umreženi u kiberteatarskom prostoru, pri čemu svaki grad ima „agenta“ na terenu koji omogućava upriličenje susreta i razgovora različitih lokalnih sredina u globalizovanom virtuelnom prostoru. U pitanju je predstava na kojoj se pozvani stručnjaci i govornici ne pojavljuju fizički, već ih predstavljaju ljudi iz lokalnih zajednica koji tek na početku izlaganja dobijaju svoj deo teksta. Na *Konferenciji odsutnih* publika, zapravo, posmatra ljude iz vlastitog grada dok preuzimaju identitet odsutnog konferencijskog govornika. Po našem mišljenju, reč je o teatarskoj anticipaciji stvarnosti, koja najpre medijski razdvaja ljude, a potom ih čini suvišnim, jer su mašine i stvari sposobne da međusobno razgovaraju, bez prisustva ljudi.

5 Prostor bez ljudi, o kome je ovde reč, ne predstavlja, kako stoji u programu, „lavirint istorije“ već „muzej sećanja“, odnosno podsećanje na pojedinačne, „obične“ ljude kojih više nema, ili koji će nas uskoro napustiti. Svaka soba je minuciozna realistička inscenacija odlaska tih ljudi, odnosno projekcija načina na koji su oni zamišljali/želeli da odu s ovog sveta, projekcija značenja koje to za njih ima, kao i oblika na koji žele da ih se jednog dana sećamo. Drugim rečima, ova instalacija nije samo izložba memorabilija povezanih s nekim nepoznatim ljudima, već materijalni, fizički okvir za jedno veoma snažno atmosfersko, emocionalno i metafizičko iskustvo. U dramaturgiji 52. Bitefa, ovaj Kegijev rad označava ključni zaokret od fenomena istorijskog i društvenog (dakle, kolektivnog) raspadanja i nestanka do onog ličnog, pojedinačnog, biološkog i/ili metafizičkog.“ Program 52. BITEF-a (2018), dostupno na: <https://52.bitef.rs/Program/52Bitef/Zaostavština-komadi-bez-ljudi> [Pristupljeno 12. 09. 2022].

Drugi primer, koji treba da ilustruje ideju otuđenja i pustoši budućih gradova naseljenih vranama – tačnije čovekolikim vranama ili vranolikim ljudima, preuzet je iz filmske produkcije novijeg datuma. U pitanju je, naime, film *The Crow (Vrana)* digitalnog umetnika Glena Maršala (Marshall), koji je predstavljen i ovenčan nagradom žirija na ovogodišnjem festivalu kratkog filma u Kanu (2022). Posebnost ovog ostvarenja, osim njegovog sadržaja koji nesumnjivo aludira na opustelost gradova u kojima obitavaju i plešu vrane, a po uzoru na humanoidne izvođače, jeste u tome što je realizovan uz pomoć veštačke inteligencije, i to putem ulaznih tekstualnih informacija, koje su potom obradili algoritmi, pretvarajući tekst u organiziovane slike, tj. video-rad, ili film. U suštini, kratki plesni video, koji je autor našao na YouTube-u, poslužio mu je kao osnova za film o plesu u neodređenoj urbanoj sredini – umetnik je u klip ubacio neuralnu mrežu koja koristi veštačku inteligenciju kako bi se povezali tekst i slike, te je tako, u saradnji sa veštačkom inteligencijom, postigao efekat hladnoće i odsutnosti (uz prisustvo pokreta), što predstavlja osnovna obeležja i atmosferu filma. Dijalektička borba između tela plesača i vrane, reprezentovana ovim filmom, ugrađena je i u autopoeitički iskaz autora:

To je ono zbog čega film funkcioniše tako dobro, jer veštačka inteligencija pokušava da učini da svaki kadar akcije uživo izgleda kao slika sa vranom u njemu, tako da se konačni rezultat nalazi na pola puta, a film postaje neka vrsta bitke između čoveka i veštačke inteligencije — sa svom sugestivnom simbolikom. („Veštačka inteligencija napravila film na osnovu teksta, a onda on pobeđio na festivalu u Kanu” 2022)

Pitanje koje se, u vezi s prethodno rečenim, može postaviti tiče se prisustva i upotrebe veštačke inteligencije i robota u budućim zajednicama – oni ne samo da mogu biti posmatrani kao produžetak ljudskog tela (kiborzi i roboti), čulnosti (mediji) i razuma (veštačka inteligencija kao takva) nego treba da postanu i osećajni entiteti, sa izvesnom dozom „samosvesti” koja se savremenim teoretičarima različitih orijentacija i škola mišljenja nudi kao značajan interpretacijski izazov. Dakle, preformulisano, te adaptirano za potrebe našeg rada, pitanje bi glasilo – može li veštačka inteligencija, instalirana, odnosno naseljena u pametnim gradovima, zameniti humanu osećajnost? I možemo li, u tom slučaju, govoriti o „dušama” robota, kao i o njihovoj samosvesti?

Noviji primer, koji je takoreći anegdotske prirode, a tiče se dijaloga koji su, navodno, vodili AI četbot i inženjer *Google*-a B. Lejmon (Lemoine), što je kasnije kompanija demantovala, provocira pitanja koja referišu na samosvest i osećajnost veštačke inteligencije (Lemoine 2022). I mada je reč o vrlo pojednostavljenom poimanju, kako samosvesti, tako i osećajnog sveta robota,

evidentno je da veštačka inteligencija, kao fenomen, u sve većoj meri zaokuplja pažnju savremenih istraživača-ca, u pogledu njenih aktivnosti i mogućnosti. Pomenuti četbot, u komunikaciji sa zaposlenim inženjerom *Google*-a, kako tvrdi Lejmon, manifestovao je osobine koje sugerišu da je Lambda-robot ne samo inteligentna mašina, nego i takav entitet koji oseća i sebe doživljava kao ličnost (Lemoine 2022). Pritom je svojevrsna osećajnost, uz zahtev mašine da bi je trebalo tretirati kao razumno biće i ličnost, ostala upitna, iako je, kako Lejmon tvrdi, ispoljena „emocija” bila vezana za strah od smrti, odnosno moguće isključenje mašine iz komunikacije, koje je, za botove poput Lambde, po analogiji, blisko strahu od smrti kod ljudi.

Bilo kako bilo, ovaj primer demonstrira polazište na temelju koga je Internet stvari zamišljen i kao moguća zajednica inteligibilnih i osećajnih bića, pri čemu se tim stvarima, u zavisnosti od interpretativnog ugla posmatranja, te polazne namere tumača, mogu pripisati osobine ljudskih bića, i obratno. Pored toga što se četbotovima može prediciirati izvesna osećajnost, kao i samosvest i „razum” koji sebe vidi kao ličnost ravnopravnu s ljudskom vrstom, internet stvari, kao zamisao, ali i praksa savremenog sveta, omogućava da te stvari komuniciraju među sobom, i to ne samo mehaničkim putem, već generišući jezik koji je autentično botovski, iako se delom oslanja na ljudski tip komunikacije.

Ovaj vid komuniciranja nesumnjivo je demonstriran tokom čuvenog razgovora dva Facebook-ova četbota – Boba i Alis (“Bob & Alice – A.I. and the language humans can’t understand” 2022), a koji je iniciran i ostvaren bez humanih upliva tj. ljudske intervencije; to znači da su botovi samoinicijativno započeli komunikaciju, međusobno razmenili nekoliko rečenica, i to na jeziku čije je polazište tzv. prirodni jezik, ali koji je modifikovan, i kao takav izgubio smisao koji mu pridaju ljudi. Odatle, kao mogući zaključak, sledi da su zajednice stvari moguće i kao entiteti koji misle, osećaju i govore nalik na ljude, a u sadejstvu s ostalim (inteligibilnim) mašinama, kao i ljudskom, te drugim vrstama koje bi činile jedan novi vid zajedništva.

U isto vreme, međutim, dok se stvari „inteligentno” povezuju, a komunikacija među njima intenzivira i dobija nove, sve složenije oblike ispoljavanja, nastojeći da dostigne ljudske „standarde” ponašanja, interagovanje humane vrste i pametnih mašina, posredstvom novih komunikacionih tehnologija, potencijalno zadobija negativnu konotaciju, predviđajući jedan sveopšti distopijski okvir budućeg odnosa veštačke inteligencije i ljudskih bića, ne samo u pametnim gradovima, već širom zemaljske kugle. Neobična okolnost koja prati ovu distopijsku sliku stvarnosti, mada se ona tiče već uveliko mašiniranih odnosa između ljudi i pametnih računara *ovde* i *sada*, jeste ta što upravo pristalice Četvrte

industrijske revolucije, odnosno deo mislilaca okupljenih oko organizacije Svetskog ekonomskog foruma, smatra da razvojem novih tehnologija ljudska vrsta (*animals*), posmatrana u redu sa životinjama, tj. daleko od nekadašnjeg poimanja subjektivnosti, postaje, globalno gledano, podložna „hakovanju”.

Tako, istoričar Harari (Harari), zvezda u usponu pomenutog Forumu, misli da današnji čovek, a posebno onaj koji veruje u „mit o slobodnoj volji” može postati žrtva hakovanja vlada i korporacija, u čijim su rukama realna društveno-ekonomska moć i odgovarajuće digitalne alatke (Harari 2018). On, naime, smatra da u savremenim (neo)liberalnim kapitalističkim okvirima vera u „slobodnu volju” postaje pretnja čovečanstvu: „Ako vlade i korporacije uspeju da hakuju ljudsku životinju, najlakše će manipulirati ljudima koji veruju u slobodnu volju” (Harari 2018), decidno tvrdi Harari. Ovo ne samo da je, u svakom smislu, diskutabilna dijagnoza vremena, kao i zastrašujuća „prognoza” koja čoveka, kao samosvesno „političko biće” (*zoon politikon*), svodi na neuku (životinjsku) vrstu što može biti hakovana, nego je to, ujedno, po našem shvatanju, i deo poznatih strategija upravljanja strahom, o kojima je desetak godina ranije pisao Pol Virilio. (Virilio with Richard 2007)

Iako je intuicija o hakovanju nedovoljno potkrepljena argumentima, ona ipak, reklo bi se, predstavlja slutnju o budućnosti koja se može obistiniti. „Da biste uspešno hakovali ljude”, navodi Harari, potrebne su vam dve stvari: dobro razumevanje biologije i velika računarska snaga” (Harari 2018). A potom nastavlja u istom pretećem tonu: „Inkvizicija i KGB nisu imali to znanje i moć. Ali uskoro bi korporacije i vlade mogle imati i jedno i drugo, a kad vas jednom mogu hakovati, ne samo da mogu predvideti vaše izbore, već i preinačiti vaše osećaje.” (Harari 2018). Rečju, umesto samosvesti, slobodne volje i poštovanja gesla „spoznaj sebe samog”, nastupiće, navodno, vreme u kome će nas vlade i korporacije bolje poznavati nego mi sami sebe. Ali ne bez razloga. Ovde bi nadziranje, kontrola i hakovanje, u svrhu preuzimanja naših podataka – fizioloških, osećajnih, kao i onih na nivou mišljenja, stavova i ponašanja u digitalnom svetu, bili realizovani u svrhu eksploataisanja ljudskih bića, i to bez znanja i pristanka korisnika.

I na kraju, kako nas savremena umetnost vidi – kao možda poslednje utočište za slobodu izbora, bar ako je suditi po otvorenosti za različita stvaralačka rešenja što se tiču naše pojedinačne i zajedničke budućnosti. Jedan broj savremenih umetnika, recimo onih koji koriste komunikacionu platformu It's Liquid (ITSLIQUID 2022), a koju je osnovao italijanski arhitekta i kurator Luka Kurči (Curci),⁶ radeći u tzv.

6 “is a web-based information platform, founded in 2001 by Luca Curci, dedicated to the worldwide distribution of information about calls for entries, exhibitions and events at some of the

novim medijima, ispituje mogućnosti koje se tiču odnosa: čovek – tehnologija – grad – stvaralački prostori, projektujući, u svojim radovima, vizije naših života u bliskoj budućnosti. Teme koje su povod umetničkog izraza što ih pokreću savremeni umetnici različitih orijentacija i poetika okupljenih na ovoj platformi tiču se, između ostalog, gradova, ekoloških problema, stilova života i verovatnih stanja ljudskih bića, kao i društva u bliskoj budućnosti, uslovljenih razvojem nauke i tehnologije, uključujući tu AI (veštačka inteligencija), biotehnologiju, robotiku, i AR (proširena stvarnost), u sadejstvu sa umetnošću, kao i dizajnom i arhitekturom što su, takođe, pod uticajem svega navedenog.

Povodom izložbe održane tokom 2019. i 2020. godine u muzeju Mori, kao i istoimenog projekta koji je pokrenuo Kurči, a pod nazivom: “Future and the Arts: AI, Robotics, Cities, Life – How Humanity Will Live Tomorrow What Is True Affluence, What Is It to Be Human, What Is Life?” (Budućnost i umetnost: AI, robotika, gradovi, život – kako će čovečanstvo živeti sutra? Šta je istinsko bogatstvo, šta je to biti čovek, šta je život?), sami umetnici, pomalo strepeći od nadolazećih promena, za koje nisu sigurni da su, globalno i univerzalno gledano, pozitivne, individualno, ali i kroz kolektivne radove, promišljali su o tome kako bi život mogao da izgleda u narednim decenijama, postavljajući, istovremeno, temeljna pitanja o prirodi čoveka i sveta, odnosno šta znači biti čovek, i šta čini život vrednim življenja. (ITSLIQUID 2019)⁷

Iako na ova pitanja nema jednoznačnih odgovora, već je reč o kontinuiranim tragalačkim procesima, može se reći da humanističke i društvene nauke, a pre svih filozofija, odnosno filozofija medija, estetika i savremene umetničke prakse preispituju stare vrednosti u novim kontekstima ispoljavanja, ne nudeći gotova rešenja, za razliku od većine strateški koncipiranih projekata u kojima je tehnologija prividno divinizovana, a uistinu podređena krupnom kapitalu i zahtevima tržišta, umesto čoveku i društvu. Ukoliko, ipak, budućnost pripada čoveku, kao slobodnom, umnom i kreativnom biću, a ne depersonalizovanim karakteristikama globalnog tržišta, kapitalu, otuđenoj nauci i obezluđenoj tehnologiji, možemo se nadati zajednicama organizovanim po optimalnoj

world's leading art galleries, museums and foundations selected. ITSLIQUID has already built a readership of more than 250.000 qualified subscribers. Among them architects, designers, artists, collectors, art critics, curators, dealers, and other personalities of the International art, architecture and design world. It provides advertising services, press office services for events and projects, articles and specials published on the website, media partnerships services.” ITSLIQUID (2022), dostupno na: <https://www.itsliquid.com/about>, [Pristupljeno: 24. 09. 2022].

7 ITSLIQUID, “Future and the Arts: AI, Robotics, Cities, Life – How Humanity Will Live Tomorrow? What Is True Affluence, What Is It to Be Human, What Is Life?” (2019), dostupno na: <https://www.itsliquid.com/futureandtheartsairoboticscitieslife.html> [Pristupljeno 24. 09. 2022].

ljudskoj meri, pri čemu tehnologija treba da služi ne samo gradovima, već, pre svega, ljudima, kao i da bude podređena rastu i razvoju čovečanstva, a ne njegovom porobljavanju, eksploataisanju i veštačkom proređivanju.

Literatura sa vebografijom

- “Bob & Alice - A.I. and the language humans can't understand - Lucien Moreau – PLEXUS”. (2022), dostupno na: <https://www.youtube.com/watch?v=vgyUuaSr4Y> [Pristupljeno: 30. 09. 2022].
- Bojić, Lj. M. (2022) „Social Sickness“, u: *Culture Organism or Techno Feudalism: How Growing Addictions and Artificial Intelligence Shape Contemporary Society*. Belgrade: Institut for Philosophy and Social Theory.
- „Cyborgs, Sewers, and the Sensing City” (2017) u: *The Nature of Cities*, dostupno na: <https://www.smartcitiesdive.com/ex/sustainablecitiescollective/cyborgs-sewers-and-sensing-city/53441/> [Pristupljeno: 10.09. 2022].
- „History of smart cities: Timeline” (2020) u: *GlobalData Thematic Research*, dostupno na: <https://www.verdict.co.uk/smart-cities-timeline/> [Pristupljeno: 07.09. 2022].
- Fuchs, Ch. (2022) *Digital Fascism: Media, Communication and Society*, Volume Four. Routledge.
- Harari, Y. N. (2018) “The Myth of Freedom”. *Guardian*, dostupno na: <https://www.theguardian.com/books/2018/sep/14/yuval-noah-harari-the-new-threat-to-liberal-democracy> [Pristupljeno: 21. 09. 2022].
- Haug / Kaegi / Wetzel (2022) *Conference of the Absent (Rimini Protokoll)*, dostupno na: <https://www.rimini-protokoll.de/website/en/project/konferenz-der-abwesenden> [Pristupljeno: 12. 09. 2022].
- Helbing, D. (2017) “Digital Fascism Rising? Can we still stop a world of technological totalitarianism?” u: *The Globalist: Rethinking globalization*, dostupno na: <https://www.theglobalist.com/fascism-big-data-artificial-intelligence-surveillance-democracy/> [Pristupljeno: 09.09. 2022].
- Howe, N. (2019) “The Rise Of Totalitarian Technology”. *Forbes*, dostupno na: <https://www.forbes.com/sites/neilhowe/2019/03/06/the-rise-of-totalitarian-technology/> [Pristupljeno: 09.09. 2022].
- Ibrahim, N. N. (2022) “AI-generated Future Cities by Manas Bhatia”, dostupno na: <https://amazingarchitecture.com/futuristic/ai-generated-future-cities-by-manas-bhatia> [Pristupljeno: 11. 09. 2022].
- ITSLIQUID (2019) “Future and the Arts: AI, Robotics, Cities, Life – How Humanity Will Live Tomorrow? What Is True Affluence, What Is It to Be

- Human, What Is Life?”, dostupno na: <https://www.itслиiquid.com/futureandtheheartsaicroboticscitieslife.html> [Pristupljeno: 24. 09.2022].
- ITSLIQUID (2022), dostupno na: <https://www.itслиiquid.com/about> [Pristupljeno: 24. 09. 2022].
 - Lemoine, B. (2022) “Is LaMDA Sentient? — an Interview”, dostupno na: <https://cajundiscordian.medium.com/is-lambda-sentient-an-interview-ea64d916d917> [Pristupljeno: 22. 10. 2022].
 - Mamford, L. (2001) *Grad u istoriji*. Beograd: Marso.
 - *Program 52*. BITEF-a (2018), dostupno na: <https://52.bitef.rs/Program/52Bitef/Zaostavstina-komadi-bez-ljudi> [Pristupljeno: 12. 09. 2022].
 - Schiller, D. (1999) *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Massachusetts (United States), Cambridge: MIT Press.
 - Schwab, K. (2022) “Merging Man with Machine”, YouTube, dostupno na: https://www.youtube.com/watch?v=asC8NRoh_LM, [Pristupljeno: 11.09. 2022].
 - Schwab, K. Malleret, T. (2020) *Covid-19: The Great Reset*, Forum Publishing, pdf.
 - Schwab, K. (2016) *The Fourth Industrial Revolution*, pdf.
 - „Sistem pametnih gradova“, *Elektrovat*, dostupno na: <https://elektrovat.net/2021/09/27/sistem-pametnih-gradova/?lang=sr> [Pristupljeno: 06. 09. 2022].
 - „Veštačka inteligencija napravila film na osnovu teksta, a onda on pobedio na festivalu u Kanu” (2022) *Benchmark*, dostupno na: https://www.benchmark.rs/vesti/vestacka_inteligencija_napravila_film_na_osnovu_teksta_a_onda_on_pobedio_na_festivalu_u_kanu-92453?fbclid=IwAR3i3aklEeRZOU3XirFwixHiGiuAN-OMz6vPFdls7kgD88l5BgWc_64zUB0 [Pristupljeno: 18.09.2022].
 - Virilio, P. (2000) *Informatička bomba*, Novi Sad: Svetovi.
 - Virilio, P., with Richard. B., (tr. by Ames Hodges) (2007) „Administration of Fear”, Cambridge, Mass. and London, England, USA: Semiotext(e) intervention series 10, pdf
 - Zubof, Š. (2021) *Doba nadzornog kapitalizma*, Beograd: Clio.

MEDIA AND THE FUTURE: SMART CITIES, HUMAN BEINGS AND COMMUNITIES

Abstract

The text elaborates current/dominant projections of human beings and their communities, primarily from the point of view of media culture, including the focus on the so-called “smart cities”, and the role of artificial intelligence and the Internet of Things in creating the future. Although the approach to the research is an interdisciplinary one, it is grounded in and takes philosophy of media as its starting point. In other words, the research is problem-oriented, that is, critically oriented towards those conceptions of the future that are current today. At the same time, the paper reflects on the theses concerning technological progress and the socio-economic changes such progress may cause in the near future, mainly based on the strategies of the World Economic Forum, set forth in the publication – “Fourth Industrial Revolution”.

Keywords

community, smart cities, artificial intelligence, Internet of Things, philosophy of media

Примљено: 18. октобра 2022.
Прихваћено: 16. новембра 2022.